

ЗМІСТ

	НА РУБЕЖІ НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ, ЗАГРОЗ І ПЕРСПЕКТИВ	3
	1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ГЕОПОЛІТИЧНИХ СЦЕНАРІЇВ РОЗВИТКУ	7
Філіпенко А. С.	1.1. Методологічний дискурс геоекономічного розвитку	7
Згуровський М. З.	1.2. Концептуальні засади сценарного аналізу	20
Бистряков І. К.	1.3. Метасистемні особливості формування геоекономічного простору розвитку	48
Філіпенко А. С.	1.4. Геоекономічні виміри світової фінансової кризи	65
Кочетов Е. Г.	1.5. Сучасний геоекономічний світ і нова відповідальність	75
	2. ГЕОЕКОНОМІЧНІ СЦЕНАРІЇ ДИНАМІКИ РЕСУРСІВ РОЗВИТКУ	93
Павленко Ю. В.	2.1. Ресурси планетарного розвитку і протиріччя глобалізації	93

Новицький В. Є.	2.2. Технологічні й інформаційні ресурси розвитку	103
Будкін В. С.	2.3. Ресурсна складова перспективних геоекономічних позицій пострадянських країн	128
Румянцев А. П. Голюк В. Я.	2.4. Економічні виміри глобальних енергетичних ресурсів	140
	3. СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ГОЛОВНИХ ЦЕНТРІВ ЕКОНОМІЧНОЇ СИЛИ	147
Камінський Є. Є.	3.1. Економіка США і актуальні геополітичні перспективи	147
Шнирков О. І.	3.2. Зони вільної торгівлі Європейського Союзу: можливості для України	167
Величко В. В.	3.3. Китай: геоекономіка світового лідера	176
Яценко Б. П.	3.4. Економічний потенціал Японії	200
Будкін В. С.	3.5. Трансформаційні зрушення в економіці Росії	216
Філіпенко В. І.	3.6. Інтеграційні перспективи АСЕАН	233
	4. УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ	251
Пахомов Ю. М. Пахомов С. Ю.	4.1. Україна в контексті перспектив нового співвідношення сил на світовій арені	251
Румянцев А. П. Коваленко Ю. О.	4.2. Стратегічні напрями реалізації національних економічних інтересів	268
Нікітіна М. Г. Рудницький А. О.	4.3. Геоекономічний аспект енергетичної безпеки України	283

Дікарев О. І.	4.4. Фінансове середовище паливно-енергетичного комплексу: загрози, перспективи	292
Скаленко О. К.	4.5. Українське економічне диво в контексті глобальної інформатизації світу	301
Андрійчук В. Г.	4.6. Гіпотетичні диверсифікаційні зрушення у виробничо-зовнішньоторговельній (експортній) сфері в контексті набуття Україною членства в СОТ	305
Бураковський І. В.	4.7. Економічні та інституційні пріоритети України за умов кризи та в посткризовий період	308

економіки й диверсифікація джерел отримання енергоносіїв для ліквідації повної залежності від їх постачання з Росії або від транзиту через її територію туркменського газу.

У разі впровадження Росією транзитної геоекономічної моделі Україна позбудеться статусу основної ланки на перехресті внутрішньоконтинентальних транспортних потоків, що є однією з важливих передумов не лише геоекономічної, а й ширшої оцінки України зарубіжними партнерами. Зокрема, у «Спільній стратегії ЄС щодо України» з цього приводу зазначено: «Геополітичне розташування України вздовж осей Північ — Південь та Схід — Захід ставить Україну в унікальне становище в Європі і робить її визначальним контрагентом в масштабах регіону»¹.

Розширення інвестиційної активності Росії також негативно позначиться на Україні. Російський капітал буде спрямовуватися переважно на європейські та інші «західні» інвестиційні ринки. Крім того, слід враховувати співвідношення вагомості національних капіталів. Російські експортери капіталів у найрозвинутіші країни будуть конкурувати в них із приблизно такими самими за обсягом національними капіталами. Для України з її порівняно невисокими фінансовими резервами широкомасштабна експансія набагато могутнішого російського капіталу може створити загрозу національній безпеці.

3.6. ІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ АСЕАН

Сучасний розвиток світового господарства характеризується такими протилежними тенденціями: зростає роль глобалізації й посилюється цілісність світової економіки; створюються і розвиваються міжнародні інтеграційні угруповання. За сучасних умов налічується понад 40 інтеграційних об'єднань за участю більше ніж 120 країн, які різняться за глибиною й характером обраної інтеграційної стратегії та інституціональною будовою, сферою й масштабами діяльності, кількістю країн-учасниць.

¹1 Helsinki European Council, 10—11 December 1999. Annex V. European Council Common Strategy 1999 on Ukraine. — Part I. — Art. 1.

Найвпливовішим інтеграційним об'єднанням в Азійсько-Тихоокеанському регіоні є створена у 1967 р. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) у складі Сінгапуру, Таїланду, Філіппін, Індонезії та Малайзії. Пізніше приєдналися Бруней (1984), В'єтнам (1995), Лаос, М'янма (1997), Камбоджа (1999).

Формування АСЕАН у середині 60-х років ХХ ст. було зумовлене не економічними причинами, а необхідністю воєнно-політичної стабілізації в Південно-Східній Азії. У подальшому політичний чинник сприяв інтеграційній взаємодії в економічній сфері, а також забезпечив сприятливий імідж АСЕАН на світовій арені.

На країни АСЕАН припадає 81% світового виробництва натурального каучуку, 38% — пальмової олії, 53% — кокосового масла, 62% — олова, 60% — мідної руди, 12% — хромової руди. Вони володіють значними запасами нафти і природного газу. Чисельність населення АСЕАН становить приблизно 584 млн осіб, сукупний ВВП — 1,5 трлн доларів США, обсяг зовнішнього товарообігу — 1,7 трлн доларів США.

Важливим кроком на шляху розвитку АСЕАН був І саміт, що відбувся 23—24 лютого 1976 року в Балі (Індонезія). На ньому було прийнято Договір про дружні відносини та співпрацю в Південно-Східній Азії, мета якого полягала в забезпеченні миру, дружби й співробітництва між народами для зміцнення солідарності та відкритості відносин між країнами. Відповідно до цього договору відносини між державами — учасницями АСЕАН — будуються за такими фундаментальними принципами:

- взаємного визнання незалежності, суверенітету, рівності, територіальної цілісності та національної ідентичності усіх народів;

- визнання права кожної країни на самоіснування, вільне від зовнішнього втручання, підривної діяльності або примусу;

- невтручання у зовнішні справи один одного;

- вирішення розбіжностей і суперечок мирним шляхом;

- відмови від застосування сили;

- ефективного співробітництва.

На I саміті АСЕАН було також прийнято Декларацію АСЕАН «Конкорд». Її основні положення стосувалися таких напрямів співробітництва: політика, безпека та покращення системи управління; економіка, співпраця у виробництві основних товарів, особливо продовольства та енергетичних ресурсів, промислова та торговельна кооперація; спільне розв'язання міжнародних і світових економічних проблем; взаємодія в соціальній сфері, культурі та використанні інформаційних ресурсів.

Отже, основними сферами співпраці в межах АСЕАН є:

- політична взаємодія і безпека;
- економічне співробітництво;
- ділове співробітництво;
- розвиток кооперації.

Постадійні кроки, які забезпечують досягнення результату в конкретній сфері регіонального розвитку Асоціації, націлені на:

— гармонізацію політики поступового створення регіональної законодавчої бази;

— гармонізацію інституціонального механізму реалізації регіонального режиму управління, особливо в державному секторі;

— створення можливості розбудови і підтримки секторів, які ініціюють інституціональні зміни в напрямі досягнення гармонізації.

У своїй практичній діяльності країни АСЕАН особливо стимулюють сферу економіки, де співробітництво поширюється на торгівлю, митну справу, стандарти, інвестиції, а також сільське й лісове господарство, навколишнє середовище, науку, технологію та соціальний розвиток.

Найважливішими етапами діяльності Асоціації можна вважати:

— 1977 р. — рішення про формування зони преференційної торгівлі, прийняте на II саміті в Куала-Лумпурі (Малайзія);

— 1992 р. — рішення про створення зони вільної торгівлі АФТА (ASEAN Free Trade Agreement), прийняте на IV саміті в Сінгапурі;

— 1998 р. — початок формування зони вільних інвестицій в межах АСЕАН.

Економічна інтеграція в АСЕАН розпочалась із виробничого співробітництва. Група експертів ООН на чолі з О. Робінсоном запропонувала 13 проектів створення спільних промислових підприємств у галузі машинобудування й хімічної промисловості для зацікавлених країн-учасниць, які були схвалені Асоціацією. Мета реалізації цих проектів — максимальне використання власних природних ресурсів і забезпечення задоволення потреб країн-учасниць у продовольстві, сировині, деяких видах готової промислової продукції за рахунок поділу праці. Однак проекти було виконано лише частково через взаємні фінансові труднощі. Вони завершилися створенням двох заводів з виробництва мінеральних добрив в Індонезії та Малайзії. На двосторонній основі, за рахунок залучення приватного капіталу, в АСЕАН було побудовано спільний агропромисловий комплекс Сінгапуру і Таїланду на таких умовах поділу праці: Сінгапур здійснює поставки сільськогосподарських машин, хімічної продукції, а Таїланд вирощує рис, кукурудзу, овочі, добуває морепродукти.

Важливого значення для подальшого розвитку промислової кооперації набуло рішення про формування зони преференційної торгівлі АСЕАН (1977), незважаючи на те що преференції поширювались на невелику кількість товарів (20, пізніше 71), які не переважали у взаємному товарообігу країн (їхня питома вага становила менше 5%). Ця форма інтеграційних зв'язків стала поштовхом до поступового формування зони вільної торгівлі АФТА. Основним інструментом реалізації ідеї створення зони преференційної торгівлі стала Угода про єдиний ефективний преференційний тариф (Common Effective Preferential Tariff — СЕРТ). АФТА (початок дії — січень 1993) охоплює усі види промислової і сільськогосподарської продукції з різними термінами завершення лібералізації і збереження вилучень (п. 2—3 положень СЕРТ).

Відповідно до положень СЕРТ усі товари поділено на такі групи:

- 1) товари, рівень тарифів на які підлягає зниженню за прискореним чи звичайним графіком (фармацевтична продукція, дерев'яні меблі, цемент, рослинні масла, міне-

ральні добрива, продукція зі скла та кераміки, електроніка, ювелірні вироби, текстиль, пластмаса, целюлоза, мідні катоди, дорогоцінне каміння та вироби з нього, гумові та шкіряні вироби);

2) товари, що не підлягають лібералізації, бо є важливими для забезпечення інтересів національної безпеки, захисту суспільної моралі, життя й здоров'я людей, флори, фауни, а також становлять художню, історичну й археологічну цінність (1036 позицій — 1,61% усіх товарних позицій СЕРТ);

3) товари, які не підлягають лібералізації тимчасово, оскільки зниження тарифів на них протягом 7 років не є доцільним через внутрішньоекономічні причини (9674 позиції — 15,04% СЕРТ у 2000 р.; надалі планується поступове зменшення переліку цих товарів);

4) сільськогосподарська сировина — т. зв. чутливі товари, які спочатку були повністю виключені зі схеми СЕРТ. Однак у 1995 р. було визначено особливі умови зниження тарифів на різні групи цих товарів. Для шести основних країн АСЕАН встановлено термін лібералізації торгівлі в цій групі — 2010 р., для В'єтнаму — 2013 р., для Лаосу і М'янми — 2015 р., для Камбоджі — 2018 р.

Досягнення АСЕАН у лібералізації торгівлі було зафіксовано в Договорі про торгівлю товарами, підписаному на XIV саміті АСЕАН у березні 2009 року в Таїланді. Станом на 1.01.2009 р. імпортне мито на 80% товарів було скасовано, знято тарифи на імпорт усіх інформаційних і комунікаційних продуктів. Мито на товари, що належать до переліку інтеграційних пріоритетів, знизилося до межі 0%, а на всі інші товари митний тариф для АСЕАН-6 і М'янми, Лаосу та В'єтнаму становить 5% і менше (для Камбоджі цей тариф діє на 80% товарного асортименту). У першій групі товарів на окремі види продукції для АСЕАН-4 діє митний тариф, що не перевищує 7% і буде скасований до 2018 р.

У Договорі про торгівлю товарами визначено, що імпортне мито на товари першої групи буде знято для АСЕАН-6 до 2010 р., для АСЕАН-4 — до 2015 р. (за винятком деяких товарів). Для товарів другої групи встановлене поетапне зменшення імпортного мита з кінцевою датою зняття — 2010 р., а для третьої групи — 2012 р. Четверта група товарів має свої особливості поступового зниження

та зняття імпортного мита від 5 до 0%: 2010 р. — для АСЕАН-6, 2013 р. — для В'єтнаму, 2015 р. — для Лаосу і 2017 р. — для Камбоджі (термін лібералізації скорочено на один рік). Незважаючи на графік, для В'єтнаму імпортне мито на цукор буде знижено від 5 до 0 % вже у 2010 р.

Зниження тарифів на торгівлю усередині блоку не захищає від впливу дезінтегруючих чинників (юридично оформлені зобов'язання, економічна нерівність країн, обмеження на пересування робочої сили тощо), а також не може розв'язати проблем зовнішньої торгівлі АСЕАН. Однак упровадження безмитної торгівлі в межах Асоціації, за оцінками експертів, стимулює надходження іноземних інвестицій для виробництва й подальшого експорту товарів до країн-учасниць.

До створення АСЕАН торгівля між її учасниками була несуттєвою, але завдяки успішному застосуванню схеми СЕРТ вона збільшилася з 43,7 млрд доларів США у 1993 р. до 879,3 млрд доларів США у 2008 р., що свідчить про зміцнення співробітництва та розширення інтеграційних зв'язків (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Економічні показники країн АСЕАН (2008)¹

Країна	Населення, млн осіб	ВВП, млрд доларів США	ВВП на душу населення, доларів США	Залучені ПП, млрд доларів США	Експорт товарів, млрд доларів США	Імпорт товарів, млрд доларів США
Бруней	0,398	14,5	36308,0	0,239	8,8	3,1
Камбоджа	14,7	11,2	762,5	0,815	4,4	4,4
Індонезія	228,5	513,0	2245,0	7,9	137,0	129,2
Лаос	5,8	5,4	937,6	0,228	0,828	1,8
Малайзія	27,9	222,1	8008,2	7,3	194,5	144,3
М'янма	58,5	26,2	447,9	0,283	6,6	3,8
Філіппіни	90,5	166,8	1843,6	1,5	49,0	56,6
Сінгапур	4,8	182,1	37629,2	22,8	241,4	230,8
Таїланд	66,5	273,7	4117,3	9,8	174,9	177,6
В'єтнам	86,2	90,5	1050,5	8,1	61,8	79,6
АСЕАН	583,5	1505,4	2579,9	59,0	879,3	831,2

*1 Див.: www.asean.org/19226.htm.

Найбільша частка у внутрішньорегіональному експорті АСЕАН у 2008 р. припадала на Сінгапур — 42,0%, Малайзію — 20,9% і Таїланд — 16,4%. За 2000—2008 рр. частка експорту всередині АСЕАН збільшилася лише з 24 до 27,6% загального експортного обсягу учасників Асоціації. Це пояснюється розвитком двосторонніх зовнішньоторговельних зв'язків поза Асоціацією і нижчим економічним потенціалом нових учасників АСЕАН (Камбоджі, Лаосу, М'янми та В'єтнаму). Сільське господарство донині є провідною галуззю економіки Камбоджі, Лаосу та М'янми: його питома вага у структурі ВВП становить від 40 до 50%, а зайнятість у цій галузі сягає 70—80% населення. Основними продуктами їхнього експорту є рис і цукор. Серед інших експортних товарів — морські продукти, лісоматеріали, нафтопродукти. Особливістю сучасної структури експорту Камбоджі та Лаосу стала переорієнтація від експорту сировинних товарів до експорту одягу, частка якого у загальному обсязі експорту Камбоджі становить 85,5%, Лаосу — 77,5% (для порівняння — М'янми — 39,5%, В'єтнаму — 15,1%).

Характерною ознакою зовнішньої торгівлі чотирьох нових учасників АСЕАН є помітні зміни її географічних напрямків. У 1990—2002 рр. частка експорту в зовнішній торгівлі АСЕАН-4 щодо аналогічного показника АСЕАН-10 збільшилася з 2,14 до 5,11%, але відчутніше підвищилася питома вага ринків Японії, ЄС та США в імпорті товарів із АСЕАН-4. Так, частка експорту Камбоджі на ринок США збільшилася за вказаний період із 0 до 60%, тоді як на ринок ЄС — лише з 5 до 24%. Ці два ринки становили 84% експорту Камбоджі, де переважали одяг та взуття. Для Лаосу ці зміни були такими: 0,1 і 0,7% та 9,4 і 28,5%; для В'єтнаму — 0 і 15% та 6,8 і 24,2%; для М'янми — 2,3 і 13,2% та 6,9 і 13,8%.

Поясненням таких змін можуть бути взаємоприйнятні двосторонні договори, у яких закладено менші розміри мита або зміна квоти. Наприклад, після підписання двостороннього торговельного договору між США та В'єтнамом у грудні 2001 року розмір мита зменшився від 40 до 3%, що збільшило експорт в'єтнамського текстилю, взуття

та морських продуктів до США. Крім того, у 1994 р. США зняли ембарго в торгівлі з В'єтнамом. Унаслідок таких дій імпорту США із В'єтнаму підвищився від 210 млн доларів США у 1995 р. до 2,6 млрд у 2002 р. Схожа ситуація була у торговельних відносинах між США та Камбоджею.

Звичайно, двосторонні торговельні договори мають негативні наслідки. Так, після підписання двостороннього договору із США В'єтнам був змушений відкрити для американських корпорацій свій енергетичний, фінансовий і телекомунікаційний ринок, оскільки США все ще не визнавали його економіку ринковою.

Питома вага кожної країни — учасниці АСЕАН — у загальному обсязі торгівлі визначає її статус і впливає на масштаби торговельної інтеграції. Від початку формування зони АФТА центральні позиції у внутрішньорегіональній торгівлі належать Сінгапуру та Малайзії. На ці дві країни у 2008 р. припадало 66,8% із 94,3% внутрішньорегіонального експорту АСЕАН-6. Нижчою є питома вага цих країн у загальному обсязі зовнішнього експорту АСЕАН-10 (22,1% для Сінгапуру і 22,8% для Малайзії). Наприклад, частка експорту М'янми у зовнішній торгівлі — 41,8%, а у внутрішньорегіональній — 1,6%, однак М'янма вступила до АСЕАН лише 1997 р., і зниження митних тарифів до 5% для неї відбулося у 2008 р., а встановлення нульового тарифу в торгівлі очікується у 2015 р.

Особливо відчутними проблеми в зовнішній торгівлі АСЕАН із позаблоковими країнами стали після азійської фінансової кризи 1997—1998 рр., коли торговельні партнери та інвестори почали переходити на ринки Індії та Китаю. У той час основними експортними ринками для АСЕАН були США, ЄС, Японія та Південна Корея. Однак через сповільнення темпів економічного зростання у США та ЄС, а також унаслідок економічного спаду в Японії експорт із країн Асоціації в ці держави скорочувався. Тому країни АСЕАН були змушені шукати нові ринки збуту своєї продукції або пропонувати вигідніші умови торгівлі.

У 2002 р. було підписано рамкову угоду з Китаєм про створення зони вільної торгівлі до 2010 р., згідно з якою від 1995 р. почалося зниження митних тарифів у двосторонній

торгівлі з їх повним скасуванням до 2015 р. За підрахунками економістів, це дасть змогу створити загальний ринок із 1,7 млрд населення, 2 трлн доларів США ВВП та 1,23 трлн доларів США товарообігу. Обсяг експорту з АСЕАН до Китаю може збільшитися на 48%, а експорт із Китаю — на 55%.

Станом на 2008 р. загальний товарообіг АСЕАН із Китаєм становив 191,5 млрд доларів США (85,5 млрд доларів США — експорт до Китаю та 106 млрд доларів США імпорту з Китаю). За обсягами імпортованих товарів до АСЕАН Китай має другу позицію після Японії, максимально до неї наближаючись. З урахуванням потенційної ЗВТ АСЕАН та Китай можуть сподіватися на третю сходинку після ЄС і НАФТА за обсягами товарообігу.

Аналогічну угоду про створення ЗВТ було підписано між АСЕАН, Індією та Японією. У 2002 р. обсяг індійського експорту в країни АСЕАН становив лише 8% від загального обсягу експорту країни (4,8 млрд доларів США), а обсяг двосторонньої торгівлі Індії з АСЕАН — менше 10 млрд доларів США. У 2008 р. обсяг двосторонньої торгівлі сягнув 47,3 млрд доларів США, у т. ч. індійського експорту — 30,1 млрд доларів США, чому сприяло зниження тарифів на товари у 2006 р. та послуги й інвестиції у 2007 р. До 2011 р. за умовами двосторонніх угод планується створити повноцінну ЗВТ між Індією та АСЕАН.

Підписання двосторонніх торговельних угод здійснювалося з метою збалансувати зростаюче економічне домінування Китаю в Азійсько-Тихоокеанському регіоні за рахунок зміцнення зв'язків із великими ринками, зокрема Індії. Крім того, нові ринки Китаю та Індії були використані АСЕАН для послаблення залежності її учасників від експорту до США, країн Європи та Японії. Так, якщо у 2008 р. частка внутрішньорегіональної торгівлі АСЕАН становила 28,4%, то частка АСЕАН-10 разом з Китаєм, Гонконгом, Тайванем, Південною Кореєю та Японією у загальному обсязі торгівлі АСЕАН досягала 57,9%, а з урахуванням торгівлі з Індією, Пакистаном та Австралією — 65,9%.

Отже, АСЕАН розширює межі зовнішньої торгівлі в Південній Азії та поглиблює економічну взаємодію у Східній Азії. Причому обсяги торгівлі за межами АСЕАН перевищують обсяги внутрішньорегіональної торгівлі.

Частка внутрішньорегіональної торгівлі¹ Східної Азії-15 в загальній торгівлі регіону Східної Азії за період понад 28 років збільшилася з 35 до 58%, або на 66,9%, тоді як для АСЕАН-10 цей показник підвищився з 18 до 28,4%, або на 57,8% (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Внутрішньорегіональна торгівля²

Регіони	1980	1990	2000	2008
АСЕАН-10	18	18,9	25,7	28,4
Східна Азія-15*	34,7	45,6	54,0	57,9

Примітка:

* Східна Азія-15 охоплює АСЕАН-10, Китай, Гонконг, Тайвань, Південну Корею та Японію.

Торговельна інтеграція в Східній і Південно-Східній Азії має певні особливості, пов'язані з високим індексом торговельної інтенсивності³ в АСЕАН-10 — з 2000 р. приблизно 4,1 порівняно з 2,5 у НАФТА та 1,7 у ЄС-15. Це підтверджує, що регіональна економічна інтеграція у Східній Азії за показником торговельної інтенсивності має доволі високий і порівнювальний рівень із ЄС та НАФТА. Водночас торгівля між країнами Східної Азії розвивалася швидко, але не за рахунок внутрішньорегіональних торговельних зв'язків, отже, східно-азійські країни підтримують свою експортну конкурентоспроможність за рахунок торгівлі за межами регіону.

Перевага використання індексів торговельної інтенсивності щодо показника питомої ваги в торгівлі полягає в забезпеченні контролю за показником регіонального обсягу у світовій торгівлі і нині є кращою одиницею виміру інтегро-

*1 Частку внутрішньорегіональної торгівлі розраховують так: $x_{ii} / \{(x_{i.} + x_{.i}) / 2\}$, де x_{ii} — експорт регіону i в регіон i ; $x_{i.}$ — сукупний експорт регіону i ; $x_{.i}$ — сукупний імпорт до регіону i (%).

*2 Police Coherence Towards East Asia. Development Challenges for OECD Countries. OECD, 2005. — P. 301; розраховано за www.asean.org/18137.htm, table 20.

*3 Індекс торговельної інтенсивності розраховують як: $[x_{ii} / \{(x_{i.} + x_{.i}) / 2\}] / [\{(x_{i.} + x_{.i}) / 2\} / x_{..}]$, де $x_{..}$ — обсяг світового експорту.

ваності економік усередині регіону. При цьому характерно, що саме невеликі регіональні угруповання, як АСЕАН-10, мають високі індекси торговельної інтенсивності.

Розширенню торгівлі в Східній Азії сприяють двосторонні договори поза межами АСЕАН, основою яких є лібералізація імпортного режиму за рахунок зниження тарифних і нетарифних бар'єрів. Особливо активно цей процес відбувався протягом 80—90 років ХХ ст. Так, Гонконг і Сінгапур практикують по суті вільний режим торгівлі. Малайзія на початку 80-х років ХХ ст. мала відносно низькі середньозважені тарифи, які наприкінці 90-х років становили: на сировинні товари — 10%, промислові вироби — 5,5%, на іншу продукцію — 5,8%. Високі середньозважені тарифи на початку 80-х років ХХ ст. застосовували Індонезія і Таїланд (від 14 до 35% на різні товарні групи). Упродовж наступних двадцяти років Індонезія стрімко знижувала митні бар'єри, зупинившись на ставці 2,8% для сировинних, 6,6% — промислових товарів і 5,4% — для іншої продукції. Політика Таїланду була пов'язана із хвилеподібним зменшенням тарифів, які становили: для сировини 7,7%, для індустріальних виробів — 10,1% і для інших товарів — 9,7%. Особлива тарифна політика характерна для Китаю, де середні розміри тарифів на початку 80-х років ХХ ст. сягали 50%, а на початку ХХІ ст. зупинилися на рівні 15%.

Нетарифні методи регулювання у більшості країн Східної Азії наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст., за винятком Китаю, також були спрямовані на зниження торговельних бар'єрів.

Політика країн Східної Азії передбачає зменшення тарифних і нетарифних обмежень переважно на імпортні напівфабрикати, що, зрештою, сприяє виробництву продукції на експорт. Ця система має такий самий ефект для збільшення обсягів експорту продукції, як і зони вільної торгівлі.

Порівняння основних показників АСЕАН з показниками інших регіональних угруповань свідчить про її суттєве відставання за обсягами ВВП і торгівлі, але АСЕАН має значні переваги за чисельністю населення та темпами зростання ВВП, що відображає її сильний регіональний потенціал (рис. 3.1).

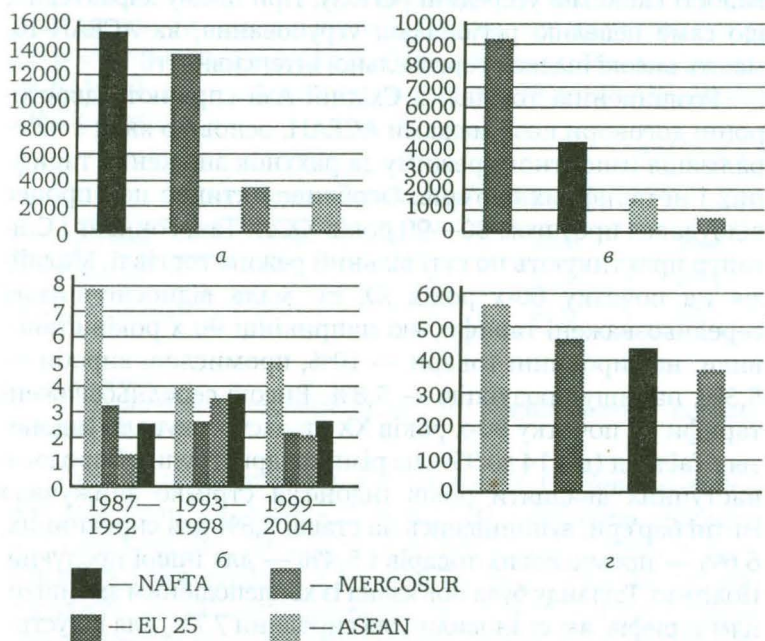

Рис. 3.1. Економічні показники АСЕАН, ЄС, Меркосур і НАФТА¹
 (а — ВВП у 2006 р., млрд доларів США, за ПКС; б — динаміка реального ВВП, %; в — обсяг торгівлі в 2006 р., млрд доларів США; г — населення, 2006 р., млн осіб)

Інтеграція з міжнародними ринками товарів і послуг значно посилилась із другої половини 80-х років ХХ ст., і країни Південно-Східної Азії почали відчувати перевагу глобалізації. З кінця 90-х років ХХ ст. офіційні ініціативи АСЕАН були направлені на зміцнення відносин із країнами-сусідами та посилення внутрішньорегіональної інтеграції.

Частка АСЕАН (1,5%) у світовій торгівлі є низькою, хоча в динаміці вона зростає більше ніж удвічі (рис. 3.2). АСЕАН+3 (Японія, Китай, Південна Корея) демонструє значно вищу питому вагу (5,8%), за 1980—2006 р. вона

¹ Shaping Policy Reform and Peer Review in Southeast Asia. — Paris: OECD, 2008. — P. 23.

підвищилася майже вдвічі. У загальному обсязі торгівлі регіону на АСЕАН припадає 26%, на АСЕАН+3 — 29%, але в динаміці їх частка зростала значно повільніше — відповідно в 1,4 та 1,1 раза, що свідчить про посилення взаємозалежності всередині інтеграційного угруповання та розширення торговельних зв'язків із найвпливовішими країнами-сусідами.

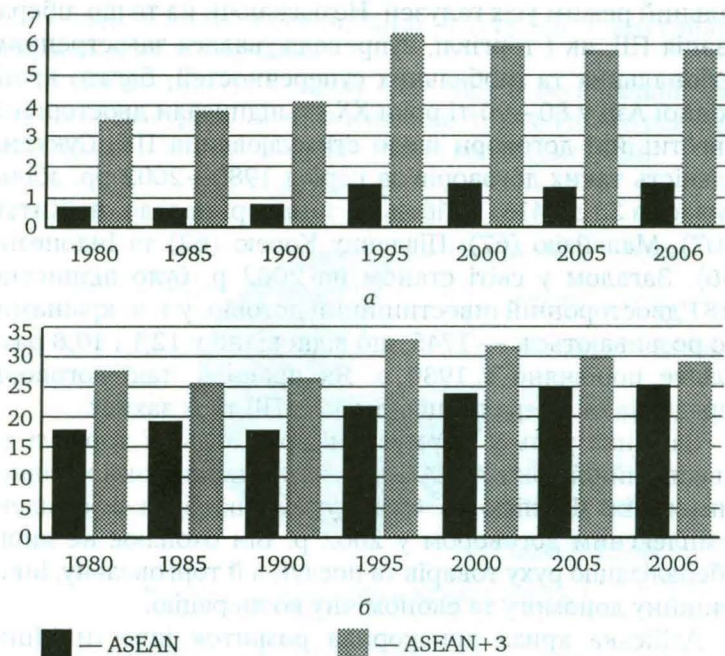

Рис. 3.2. Динаміка питомої ваги регіональної торгівлі АСЕАН і АСЕАН+3 у світовій торгівлі (а) та у загальній внутрішньорегіональній торгівлі (б)¹

Інший шлях лібералізації торгівлі полягає в утворенні експортно-технологічних зон, у яких експортери чи виробники експортної продукції можуть отримати переваги від вільної торгівлі на імпорт товарів. Ці зони не лише сприяють збільшенню обсягів торгівлі, а й пропонують стимули для іноземних виробників у вигляді

*1 Shaping Policy Reform and Peer Review in Southeast Asia. — Paris: OECD, 2008. — P. 25.

податкових канікул для залучення експортоорієнтованих прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Причому більшість країн Східної Азії із середини 80-х років ХХ ст. пом'якшили політику залучення таких інвестицій на державному рівні.

Лібералізація ПІІ розпочалася зі створення в АСЕАН інвестиційної зони в 1998 р., яка забезпечує та координує інвестиційне співробітництво, доступ до ринків і національний режим усіх галузей. Незважаючи на те що лібералізація ПІІ, як і торгівлі, супроводжувалася загостренням регіональних та глобальних суперечностей, багато країн Східної Азії у 80—90-ті роки ХХ ст. підписали двосторонні інвестиційні договори щодо стимулювання ПІІ. Сукупна кількість таких договорів за період 1980—2002 рр. збільшилася з 33 до 418; найбільше з них припадало на Китай (107), Малайзію (67), Південну Корею (62) та Індонезію (56). Загалом у світі станом на 2002 р. було підписано 2181 двосторонній інвестиційний договір, у т. ч. країнами, що розвиваються, — 1745, що відповідно у 12,1 і 10,8 раза більше порівняно з 1980 р. Як правило, такі договори передбачали лібералізацію режиму ПІІ та їх захист.

Важлива роль у формуванні зони вільної торгівлі та інвестиційної зони АСЕАН належить двостороннім відносинам між Японією та Сінгапуром, які були оформлені комплексним договором у 2002 р. Він охоплює не лише лібералізацію руху товарів та послуг, а й торговельну, інвестиційну допомогу та економічну кооперацію.

Азійська криза прискорила розвиток інвестиційних процесів у АСЕАН. Із 1998 р. основна увага її учасників приділена створенню сприятливого інвестиційного клімату в регіоні та підтриманню конкурентоспроможності товарів за рахунок зняття інвестиційних бар'єрів і лібералізації інвестиційної політики на основі підписання договорів. Водночас, якщо порівняти розвиток інвестування й торгівлі, то реалізація інвестиційних ініціатив здійснюється відносно повільно.

Великі розміри ринку АСЕАН і кількість споживачів, а також його економічний потенціал є привабливими для інвесторів з огляду на можливість отримання прибутку. Однак важливе значення має те, чи інтеграція принесе ста-

більність і конкурентоспроможність регіону. Саме тому поточний стан інтеграційних процесів у Південно-Східній Азії залежить від розв'язання таких основних проблем:

- слабкість інституціональної основи для імплементації різних ініціатив;
- відставання макроекономічних та монетарних координаційних заходів від інших форм кооперації і недостатня стабільність у регіоні;
- відірваність регіональної інтеграції і внутрішніх реформ один від одного.

Надходження ПІІ в Східну Азію сприяє регіональній економічній інтеграції. Основними інвесторами цього регіону є корпорації промислово розвинутих країн (рис. 3.3).

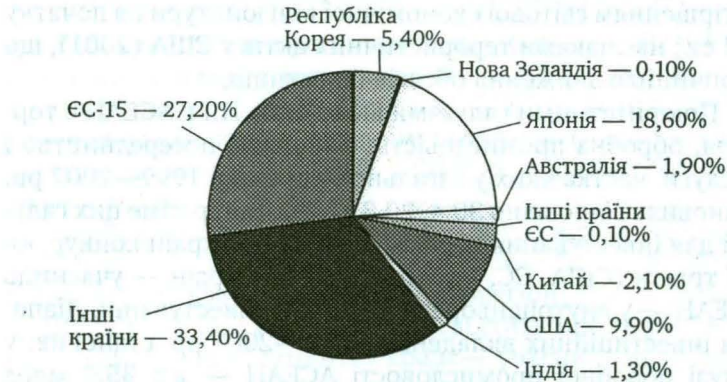

Рис. 3.3. Географія ПІІ в АСЕАН, 2007 р.¹

Майже 56% обсягу ПІІ АСЕАН, який у 2007 р. загалом становив 63,3 млрд доларів США, було залучено із ЄС, Японії та США. Серед учасників АСЕАН за 2007 р. період найбільша частка залучених ПІІ із усіх джерел припадала на Сінгапур (40,0%), Таїланд (17,8%) і Малайзію (13,3%). Характерно, що економічні інтереси ЄС-15, США та Японії щодо експорту ПІІ зосереджені в економіці Сінгапуру, Малайзії та Таїланду.

Збільшуються ПІІ Китаю в економіку АСЕАН, переважно в обробну промисловість та фінансовий сектор Сінгапуру,

¹ Statistics of Foreign Investment in ASEAN, 2007 // www.asean.org/22369.htm, table 3.1.

В'єтнаму, Малайзії, загальний обсяг яких у 1995—2007 рр. становив понад 3 млрд доларів США. У ці самі галузі за цей період активно надходили ПІІ з Гонконгу (3,6 млрд доларів США) і Тайваню (4,7 млрд доларів США). Загалом із зовнішніх та внутрішніх джерел у економіку країн — учасниць АСЕАН — було залучено 417,5 млрд доларів США ПІІ за 1995—2007 рр., із них 78% припадало на Сінгапур, Таїланд і Малайзію.

Надходження ПІІ до країн Східної Азії, у т. ч. до АСЕАН, були нерівномірними, що зумовлено такими чинниками: коротким періодом стагнації кінця 80-х — початку 90-х років ХХ ст., пов'язаної з економічним спадом у світі; фінансовими кризами 1997—1998 рр. та 2007—2008 рр.; погіршенням світової економічної кон'юнктури на початку ХХІ ст.; наслідками терористичних актів у США (2001), що спричинило зниження обсягів інвестицій.

Пріоритетними галузями вкладення ПІІ в АСЕАН є торгівля, обробна промисловість, фінансове посередництво і послуги, частка яких у загальному обсязі в 1999—2007 рр. становила відповідно 30,4, 20,3 і 7,3%. Вибір саме цих галузей для інвестування характерний як для країн конкуруючої тріади (США, ЄС, Японія), так і для країн — учасниць АСЕАН — у внутрішньорегіональному інвестуванні. Діапазон інвестиційних вкладень у 1999—2007 рр. становив: у галузі обробної промисловості АСЕАН — від 35,9 млрд доларів США (ЄС) до 1,2 млрд доларів США (США); у фінансове посередництво й послуги, у т. ч. страхові, — від 15,5 млрд доларів США (ЄС) до 5,9 млрд доларів США (Японія); у торгівлю — від 11,8 млрд доларів США (ЄС) до 2,6 млрд доларів США (країни АСЕАН). Із загального обсягу 62,9 млрд доларів США ПІІ, вкладених упродовж 1995—2007 рр. у торгівлю АСЕАН, 44% припадало на Японію та Велику Британію. Сферою особливої уваги інвесторів ПІІ в АСЕАН є також електронна індустрія Малайзії та Сінгапуру, де частка ПІІ у цю галузь відносно загальної кількості залучених ПІІ у промисловість перевищує 50%.

Особливість розширення інвестиційної зони АСЕАН полягає в перерозподілі ПІІ між країнами — учасницями Асоціації (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Частка країн АСЕАН у взаємних ПІІ, 2007 р.¹

Так, у внутрішньорегіональному розподілі ПІІ АСЕАН, залучених із джерел його учасників, у 2007 р. переважали частки Малайзії — 40,1%, Таїланду — 27,0% та Індонезії — 11,7%, які були найбільшими імпортерами. Обсяг внутрішньорегіональних ПІІ АСЕАН у 2007 р. становив 9,5 млрд доларів США.

Найбільшими експортерами ПІІ всередині АСЕАН є Сінгапур — 76,1% та Малайзія — 11,5%. На ці дві країни припадало 87,6% всього внутрішньорегіонального експорту ПІІ АСЕАН, що, у свою чергу, свідчить про нерівномірність економічного розвитку країн — учасниць цього інтеграційного об'єднання.

Важлива умова надходження ПІІ в Східну Азію полягає в рефінансуванні прибутку від операцій філій ТНК за кордоном. Відповідно до даних МВФ, частка реінвестицій у доходах від використання ПІІ у Гонконгу, Китаї та Філіппінах у 2002 р. становила 30—50%. Така висока частка забезпечувалась, по-перше, діяльністю ТНК у цих країнах, де функціональне використання ПІІ створювало прибуток для реінвестицій; по-друге, усталеними сприятливими умовами для бізнесу, які гарантували перспективу привабливості реінвестування.

Іншим способом розширення обсягу інвестицій є процеси транскордонних злиттів і поглинань (ЗІП), ініційова-

*1 Statistics of Foreign Investment in ASEAN, 2007 // www.asean.org/22369.htm, table 6.

ні корпораціями розвинутих країн. Для Східної Азії ці процеси посилилися після фінансової кризи 1997 р., а вартість ЗІП збільшилася з 16,7 млрд у 1997 р. до 31,7 млрд доларів США у 2001 р. Частка ЗІП в обсязі ПІІ країн Східної Азії збільшилася з 18% до 34%.

Розширенню зовнішньої торгівлі та зростанню ПІІ в Східній Азії сприяють дві групи факторів. Найважливішими є внутрішні фактори, пов'язані з лібералізацією торговельного й інвестиційного режимів і вдосконаленням макроекономічного середовища, яке забезпечує відносно стабільний рівень цін, передбачувану бізнесову сферу, підтримку приватного сектору, добре розвинуту інфраструктуру, кваліфіковану, але відносно низькооплачувану робочу силу. До зовнішніх факторів належать суттєвий перегляд валютних курсів, особливо єни та долара в середині 80-х років ХХ ст. (подорожчання валют у нових індустриальних економіках щодо американського долара спричинило вивезення ПІІ із цих країн до інших держав Східної Азії); прискорений прогрес інформаційних технологій, який полегшив торгівлю та рух ПІІ завдяки зменшенню вартості зв'язку; зростання конкуренції між ТНК, частково пов'язане з політичною лібералізацією та дерегуляцією у багатьох країнах, що сприяло їхній глобальній діяльності і тим самим розширенню торгівлі та ПІІ.

Отже, Південно-Східна Азія є одним із найдинамічніших регіонів світу, її багатий досвід внутрішньорегіональної інтеграції є основою для майбутньої інтеграції в глобальну економіку. Інтеграційний потенціал АСЕАН демонструє усталену тенденцію до зростання на основі використання переваг внутрішньорегіональної кооперації та поглиблення економічних зв'язків із країнами-сусідами. Основними завданнями АСЕАН на перспективу є завершення формування зони вільної торгівлі, поліпшення інвестиційного клімату та посилення інвестиційного потенціалу, розбудова інституціональних структур.